

ÖZ YAZMA: SÜREÇ VE İLKELERİ

Hasan Işın DENER, Aytaç YILDIZELİ

I. GİRİŞ

Bundan önceki 8 – 9 Nisan 2005 tarihlerinde yapılan “Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, 2005: 3. Ulkusal Sempozyum” etkinliğinde “Makalelerde Öz Hazırlama Üzerine” adlı bir bildiri sunmuştuk. Bu bildirin metni, 2005 yılına ait sempozyum bildirileri kitabında, 170 ve 199’uncu sayfalar arasında yer almıştı.

Öz çıkarma eyleminin süreli yayınlarımız açısından tartışılmaz önemi, bizi, bu kez öz çıkarma süreci ve ilkelerini konu alan bir tür “öz çıkarma rehberi veya kılavuzu” hazırlamaya yöneltti. Önceki incelemenin “yazar (veya öz hazırlayıcı)” “yapıt” ve “öz” üçlüsü arasındaki ilişkileri belirlemeye ve oradan uygulama sonuçlarına erişmeye dönük olmasına karşın, burada sunulan çalışma, daha pratik ve pragmatik bir yapısalığa sahiptir. Ayrıca bu kez, Türkiye’de akademik dergi editörlüğü ile uğraşmakta olan kişiler olarak, öz çıkarma ilke ve süreçleri ile konuya ilişkin öneri ve uyarıların belirlenmesinde, Türkiye deneyiminin getirdiği bazı uygulama nüanslarını da gözönünde tuttuk.

Buradaki temel amaç, yazardan, öz hazırlayıcıdan dergi editörüne kadar birçok kişinin yer yer katılımcısı olabildiği bir entelektüel uğraşın, özün başarı ile yazılabilmesi yönünden bir “bilinçlenme” ve “farkına varma” ile donatılmasına destek vermektir. Böylece, öz yazarlarına, öz yazım eylemine daha değişik bir düzen getirilmesine yardımcı olmak suretiyle kolaylık sağlayabilmeye yönelik, çok kısa da olsa, bir başvuru kaynağının hazırlanmasına çalışılmıştır.

Herhangibir bilim dalında bir ülke ne kadar ileriyse, o bilim dalındaki ülke yapıtlarının yaygınlaştırılmasında öz çıkarma işlevinin önemi, doğal olarak o kadar artmaktadır. Bu nedenle, Türk Sağlık Bilimleri yayınları açısından öz çıkarma işlevinin yazarlar tarafından büyük yetkinlikle yapılabilmesinin önemi çok fazladır.

Bölüm II’de öz çıkarma ilke ve süreçlerinden hareketle açıklayıcı, öneri ve uyarı getirici, gerektiği ölçüde ayrıntılandırılmış bir kılavuz veya rehber metin vardır. Değinilen bu ana bölümde yazılmış olanlar, 2005 yılında yapılmış bulunan 3. Sempozyum’daki “Makalelerde Öz Hazırlama Üzerine” adlı bildirimizin içeriği ile, dipnotları vasıtasıyla sıkı bir koordinasyon içerisine sokulmuştur^{a1}. Bu seferki toplantı katılımcılarının çoğunun 2005’te de aynı etkinliği takibettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla, 2005’teki 3. Sempozyum’a ait bildiri kitabının katılımcıların birçoğunda bulunacağı düşünülmüştür. Buradaki bildiri metninden yararlanabilmenin olanaklarını arttırmak için, gereksinim duyanların her iki bildiriye de paralel okumalarını sağlamak üzere sözü edilen yazılararası bağlantı sağlanmıştır.

Prof. Dr. Hasan Işın DENER Çankaya Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü
dener @ cankaya.edu.tr
Aytaç YILDIZELİ Uzman Kütüphaneci, TÜBİTAK/ULAKBİM,
aytac @ ulakbim.gov.tr

II. ÖZ ÇIKARMA İLKELERİ VE SÜRECİNE DAYALI ÖZ ÇIKARMA İŞLEVINİN UYGULANMASI ÜZERİNE

1. YAKLAŞIMIN AMACI

Buradaki anlatımın amacı, yazarların veya öz çıkartanların ortaya koyacakları özleri, onlara erişecek olan kullanıcının bu özlerden (özel bir amacı yoksa, özün çıkartıldığı belgeyi incelemeye gerek duymadan) mümkün olan en yararlı düzeyde faydalanmasını sağlayan bir şekilde hazırlamalarına yardımcı olmaktır. Sözkonusu anlatımın en yalın hedefi budur.

2. ÖZLER

2.1. Özün Tanımı ve Özellikleri

Uluslararası standartlara göre öz, bir belgenin (eski adıyla bir dokümanın) kısa ve açık anlatımını içeren bir yazıdır. Genelde öz, ek bir yorum veya eleştiri içermez. Eleştirel özler, aşağıda ayrıca açıklanacak olan başka bir yazım kategorisinin ürünü olarak düşünülmemelidirler.^{b2}

Bu açıdan öz,

- öncelikle, özü çıkartılan belgenin başlığı ile uyuşan bilgileri kapsamalı,
- kendi başına bir bütünlüğe sahip olmalı,
- sözkonusu belgenin içeriğini objektif bir şekilde yansıtmalı,
- belgenin içeriğini açıkça yansıtmalı,
- bilgi-yoğun olmalı ve
- anlatımı kolayca anlaşılabilir.

2.2. Özün Çeşitleri

Yazılma amaçlarına bağlı yazım stilleri yönünden özler,

- bilgi veren,
- belirtici olan,
- kısmen belirtici olup, kısmen de bilgi veren biçimlerde düşünülebilirler. Biz burada böyle özler üzerinde duracağız^{c3}.

Yeri gelmişken bir vurgulama daha yapalım! Elbette ki "öz" teriminin altında yatan kavram, yalnızca grafiklerden veya yalnızca istatistiksel tablolardan oluşan belgeleri de kapsayabilir. O halde, bu tür özler de, mümkün olduğunca önceki altbölümde sıralanan yazım hedefleri doğrultusunda düzenlenmelidirler.

3.3. Bir Öz Olarak Başlık

Bundan başka, özü çıkartılan belgenin başlığı bile bir tür öz sayılabilir. O halde tüm bilimsel yazılar için yazar(lar)ın başlık arayışlarında, başlığın belgenin içeriğini tam ve açık olarak kapsayıp kapsamadığına önem vermeleri gerekmektedir. Bu bakımdan, birçok anlama çekilebilecek aşırı kısa, edebî güzelliği ön plana çıkarılmış veya yalnızca metindeki "vurucu bir sözü" yansıtan türdeki başlıklardan titizlikle kaçınmalıdır.

4.4. Çeşitli Özler

2.4.1. Bilgi Veren Özler

Bilgi veren özler, belgedeki nitel veya nicel bilgiyi olduğunca yansıtan özlerdir. Bu tür özler, tek ve içerik yönünden konuya ilişkin, veya deney, vak'a bulgusu izleme, örneklem çalışması gibi ampirik araştırmalara ait derli-toplu anlatımlar için uygundur. Bu özlere daha çok bilimsel

dergilerde, teknik bültenlerde, monografilerde ve kongre bildirimlerinde rastlanır.

2.4.2. Belirleyici Özler

Belirleyici özlere, ilgili belgenin amacını, içerdiği konuları ve incelenen olgunun ele alınış biçimini belirten, betimleyici anlatımları içerirler. Bunlar toplubakış yazıları, geniş konu anlatımları, didaktik içeriği ağır basan metinler, uzun monografiler, konusundaki orjinal araştırmanın bulgularını ilk elden vermeyen yazılar, veri tabanlarını ve metnin aslını görmeden tam bir fikre varılması mümkün olmayacak çalışmaları tanıtmak veya gözönüne koymak için oluşturulurlar. Verileri, araştırma kurgularını, bulguları, sonuçları yansıtmazlar.

2.4.3. Bilgi Veren ve Belirleyici Özler

Yukarıdaki bağlamda "bilgi verme" ile "belirtme" arasındaki sınır, kesin değildir. Ayrıca belirtici olan bir öz, birkaç cümle ile ilgili çalışmanın sonuçları hakkında da okura önemli bilgiler verebilecekse, öz çıkartırken bundan kaçınmanın bir anlamı yoktur. O halde, bazen "kısmen bilgi veren ve kısmen belirleyici olan" özlere de gerekecektir.

Bu birleşik öz tipi, hem bir araştırmayı anlatan ve hem de bir literatür taraması veren (örneğin tez türünde) yapıtlar için ve ayrıca özü çıkartılan belgenin yazımında uzun uzun ikincil konulara (veya sözü edilen araştırmanın temelindeki kuram ve uygulamalara) temas edilen durumlarda gerekli olabilir⁴.

3. ÖZLERİN YERİNİ TUTMAMASI GEREKEN BİBLİYOGRAFİK TANITIM ARAÇLARI

3.1. Giriş

Bilgiye erişimi okur açısından kolaylaştırmak ve etkinleştirmek amacıyla geliştirilip kullanılan ve "öz" kavramıyla ilintili olan daha başka yazı türlerinin farklarını burada vurgulamak, yararlı olacaktır. Bunların en önemlileri,

- (yukarıda da değinilmiş bulunan) eleştirel öz,
- açıklama notu,
- seçme alıntılar,
- özümsetici anlatım,
- özet,
- özetçe,
- telgraf stili öz,
- anahtar sözcüklerdir.

Bunlar, genelde özün yerini tutmazlar. Bir bakıma bu nedenle de, bilimsel dergilerde makalelerin "özünün" verilmesi istenir.

3.2. Eleştirel Öz

Eleştirel öz, belgenin içeriğini, onu eleştirmek üzere ve eleştirinin önceliklerine göre yansıtır. Şüphesiz ki, eleştirileri de içerir. Bunlar, literatüre katkı getiren, önemli yazılar olabilir. İlgili kaynak belgedeki yanlışları yansıtıyorlarsa, bu da çok önemlidir.

Ancak eleştirel özlere, bu nitelikleriyle başlıbaşına öznel bir değere sahip oldukları için, onların yazım, biçim ve stilleri, buradaki kapsamımızın dışına düşmektedir⁵.

3.3. Açıklama Notu

Açıklama notu, belge adının altında, asıl amacı belgenin bibliyografik bilgilerinin yorumlanması suretiyle bilgi erişimdeki göndermeleri kolaylaştırmak olan bir açıklamadır. Dolayısıyla, özün amacından daha sınırlı olan bu kapsam, açıklama notunun "öz" gibi kendi başına bir

bütünlüğe sahip olmasını önleyebilir. Bu bakımdan, öz yazmayıp açıklama notunu öz yerine kullanmak, zaman zaman sakıncalı olabilir.

3.4. Özet, Özetçe, Özümsetici Anlatım

Özet, amacı bakımından, okuyucunun düşüncesini, işlenen konudaki anlatılanlara uyumlandırmayı gözönünde tutar. Bu bakımdan, gerektiği taktirde, özeti didaktik yönü de ağırlıklı olabilir.

Özetçe de, özeti yalnızca önemli noktalarını içeren özette daha kısa bir yazıdır.

Özümsetici anlatımdaki amaç ise, belgenin anlatımını kendi kapsamı çerçevesinde bırakmayı, onu, bir genel çerçevenin parçası olarak veya belirli parçalardan oluşan bir bütünlüğüne yansıtmaktır. Dolayısıyla böylesine açıklamaları öz yerine kullanmak, okurun ilgili kaynakla olan nesnelleştirilmiş iletişimini çarpıtabileceğinden, sakıncalıdır⁶.

3.5. Seçme Alıntılar, Telgraf Stili Öz ve Anahtar Sözcükler

Diğer taraftan, “seçme alıntılar”, “telgraf stili öz” ve “anahtar sözcükler” de, “öz” kavramı altında belirtmeğe çalıştığımız metin tipinin yerine kolay kolay geçemezler.

Örneğin telgraf stili öz, tümce yapısındaki dilbilgisi dokusunun sağladığı ilişki açıklamalarını gözönüne seremediği ölçüde, sakıncalıdır. Seçme alıntılarda ise, ana metnin toparlayıcı ifadeleri biraraya getirildiklerinden, ana metindeki önemli bilgilerin çoğunu ortaya koyabilmekten uzak kalırlar. Öte yandan anahtar sözcükler, sözkonusu yapının ağırlıklı termonolojisini veren sözcükler olarak, eser başlığının yansıttığı içerik bilgisini genişletmekten başka bir işe yaramayabilirler⁷.

4. ÖZ ÇIKARMA EYLEMİ

4.1. Özlerin gerekliliği

Yazarın, yazısıyla birlikte onun özünü de sunması, eskiden oldukça isteğe bağlı bir eylemdi; bugün ise, aşağıda sıralanan durumlar için yavaş yavaş birer zorunluluk haline gelmektedir:

- 1) Patentler ve benzeri hakları alabilmek için, her başvuruya eklenecek açıklama raporunun mutlaka bir de özü bulunmalıdır.
- 2) Bilimsel dergilerde her makale, yazı, tartışma, bilimsel not ve hatta “editöre mektup”, birer öz taşımaktadır.
- 3) Rapor ve tezlerin, onlardan beklenen yeterlilik ölçütlerine uyan, birer öz bulunmalıdır.
- 4) Yalnızca belli bir konuyu ele alan kitap ve monografilerin özleri de hazır tutulmalıdır.
- 5) Çeşitli bölümleri farklı konuları içeren kitaplar ile monografi ve kongrelere ilişkin (konferans, sempozyum, çalıştay v.b. ne ait) bildiri kitaplarının herbir bölümüne (bildirisine) ait birer öz bulunmalıdır.

Dolayısıyla, profesyonel öz çıkartanların dışında kalanlardan özellikle yazarlar, öz çıkartma tekniklerinde ustalaşmaya çaba göstermeli ve değinilen özleri, örneğin dergi editörlüklerinde veya kongre başkanlıklarınca kendilerinden ayrıca talep edilmeksizin hazır tutmalıdırlar.

4.2. Özlerin Yararları

Eserinin özünü mecbur olduğu için çıkartmaya çalışan yazar, bazen bu uğraşısının önemini kavramakta güçlük çekmektedir⁸. Özler,

- a) ilgili yapıtların çok daha geniş kitlelere yaygınlaştırılmasını sağlar veya bu yaygınlaştırmayı hızlandırır. Aynı zamanda eserin,
- b) bilgisayar aracılığı ile uluslararası veritabanlarına (tam metin veri tabanları dahil olmak üzere) işlenmesi de kolaylaşır. Bu yolla yapının hızla dikkat çekme olasılığı oldukça artar ve payla-

şımı da aynı oranda fazlalaşır. Şöyle ki, okur

- c) çok büyük sayılara varan güncel literatürü, asıl kaynağa başvurmaya gerek görmeksizin izleyebilir ve
d) herhangi bir çalışması için gerekli olan kaynaklara ve diğer veritabanı ögelerine kolaylıkla ulaşabilir.

Sonuçta, bilim ve teknolojinin ilerlemesi yolunda

- e) hem önceki çalışmalardan yararlanma eyleminde verimlilik yükselir, hem de yazarların aynı veya benzer bilimsel katkılarda bulunabilmek için birbirlerinden habersiz olarak aşağı yukarı aynı uğraşı defalarca vermeleri önlenir.

4.3. Öz Hazırlayıcının Çaba ve Nitelikleri

Özler, yazarları tarafından hazırlanmadıkları takdirde, öz hazırlayan kişinin

- a) özünü çıkarttığı bilimsel yapının ait olduğu alana özgü yeterli uzmanlık bilgisinin bulunması,
b) özünü çıkarttığı belgedeki öge ve unsurların, veri, bulgu ve sonuçların göreceli önemlerini anlayacak düzeyde ilgili belgenin içeriğine hâkim olması (ve bu yetkinlik durumunu sağlayabilmek için gerekirse, ilgili belgeyi incelemenin dışında da ek çalışma yapmaya gönüllü olması),
c) belgede yansıtılmış olan bilgiyi, hangi düzeydeki okur kitlesine ileteneğinin tam bilincinde olması,
d) belgedeki bilginin özünü nasıl tertipleyerek okur kitlesine ileteneği hususunda yeterli beceriye sahip bulunması,
e) yoğun, kısa ve anlaşılır bir biçimde öz kompoze edebilecek yeteneğe sahip olması gerekir. Elbette ki, özü çıkartılacak yapının yazarı, bu işlevi daha kolaylıkla ve profesyonel öz çıkartandan beklenen beceri ve yeteneklere aynı ölçüde gereksinim duymadan yerine getirebilir⁹. Diğer taraftan yazarların, kendi yapıtlarının özerlerini (çıkarıldıkları tarihte kullansınlar veya kullanmasınlar) daima hazır tutmaları önerilir. Ayrıca bir yazarın, eserinin özünü onu bitirdikten sonra fazla vakit geçirmeden yazması, sıkça gözlemlendiği üzere, hazırlanan özün kalitesinin yüksek olması bakımından önem kazanmaktadır¹⁰.

4.4. Özlerin İçeriği

4.4.1. Özlerin İçeriğine Toplu Bakış

Bir özde bulunması gereken ögeler, özün bilgi verici veya belirleyici oluşuna göre değişir.

Bilgi veren özde veya bir karma özün bilgi veren kısımlarında,

- a) araştırmanın amacı,
b) çalışmanın inceleme yöntemi,
c) deneysel yaklaşım durumunda deneyin yeri, süresi, malzemeleri, tasarımı gibi ek bilgiler,
d) örnekolay veya vak'a yaklaşımı durumunda, yukarıdakilere ek olarak, izleme ve tanı koyma süreci ayrıntıları gibi daha çok genelleme yapabilmeye yardımcı olabilecek ek bilgiler,
e) çalışmanın ara bulguları,
f) elde edilen sonuçlar, tartışmalar ve değerlendirmeler,
g) sonuçların ilintili olan veya bilimsel yan alanlara getirebileceği katkılar bulunmalıdır.

Belirleyici özde veya karma bir özün belirleyici kısımlarında ise;

- a) belgenin türü, tipi,
b) belgenin yöneldiği, öncelikli olarak ilgili bulunan okur kitlesinin niteliği,
c) yazının içeriği ve bölümleri,

d) yapılan işin genel planda anlatımı gibi ögeler yer almalıdır^{k11}.

Aşağıda, değinilen bu içerik ögeleri hakkında önemli olabilecek hususlara ayrıca işaret edilmiştir.

4.4.2. Belgenin Ortaya Konuluş Amacı

Şüphesiz ki, özün içerisine ilgili belgenin amacını koymak gereklidir. Bunu yaparken esas vurgulama, yazının, başlığından doğrudan doğruya anlaşılamayacak olan özelliklerine yönelik olarak yapılmalıdır. Dayanılan literatür bu açıklamayı kesinleştirmede yardımcı olacaksa, ona da ufak bir atıf yapılması (özellikle sağlık bilimlerine ilişkin özlere) uygun düşebilir.

Amacı anlatırken, tarihsel ayrıntıdan kaçınmalı ve özün yöneleceği düşünülen okurlardan beklenen bilgi düzeyinde kolayca tahmin edilebilecek ayrıntılara da girilmemelidir¹².

4.4.3. Yöntemin Anlatılması

Araştırma ve/veya inceleme yönteminin ortaya konulması, bir yerde, kullanılan metodolojik ilkelerin, tekniklerin ve bulguların kesinlik derecesinin açıklanmasını gerektirir. Deneysel yaklaşım veya örnek olay sunumunda değinilen ek bilgilerin öz okuru açısından önemi, göz ardı edilmemelidir. Deneysel olmayan veya doğrudan bir veri toplama eylemine dayanmayan çalışmalarda ise, kullanılan ikincil veri kaynaklarının ve onlarla yapılan işlemlerin açıklığa kavuşturulması şarttır^{m13}.

4.4.4. Bulgu ve Sonuçların Yansıtılması

Bulgu ve sonuçlarının anlatımının "çok açık" olmasına özellikle dikkat edilmelidir. Sonuçlar üzerindeki spekülative düşüncelerle somut gerçekler, birbirlerinden iyice ayırdedilmelidir.

Bulguların sunumu, yoğun biçimde bilgi yüklü olmalıdır. İncelenen ilişkiler, bulunan sayısal sonuçların anlamları, mümkün olduğunca yansıtılmalıdır. Tüm bulguların verilmesi hedeflenmediği takdirde, onlar arasından bir seçim yapmak gerekecektir. Bu seçimi gerçekleştirirken denetlenmiş sonuçların, ilgili literatür açısından yeni ve değişik gözlemlerin, teoriyi değiştirebilecek bulguların, uygulamada önemli yerleri olabilecek tesbitlerin öncelikleri bulunduğunu unutmamak gerekirⁿ¹⁴.

4.4.5. Genel Sonuçların Belirtilmesi

Bulgulardan ve özel sonuçlardan çıkarılabilecek, özü çıkarılan çalışmaya ait genel sonuçların da öзде belirtilmeleri, çoğu kez gerekmektedir. Ancak bunların, sözkonusu çalışmanın amaçları doğrultusunda ifade edilmek suretiyle okura, amaç ve genel sonuçlar arasındaki fikri bağlantıyı yitirtmeden açıklanmış olması özellikle önemlidir. Genel sonuç, çoğu kez değerlendirme, uyarı, uygulama önerileri, yeni bağlantı ve ilişkilere işaret etme gibi ek anlatımlarla desteklenerek vurgulanmalıdır. Çünkü özün buradaki asıl hedefi, çalışmanın, ilgili bilimsel alanın bilgi dağarına yaptığı düşünülen katkının neleri içerdiğini ortaya koymaktır..

4.4.6. Yan Alanlara Değınme

Bu arada, sonuçların yan alanlara getirdiği katkıların da gerektiği ölçüde açıklanması yeğlenmelidir. Özellikle sağlık bilimleri alanlarında, böyle düşüncelerin makale aracılığıyla okur beğine ve tartışmasına açılmasının yararı büyük olmaktadır.

Örneğin, özü çıkarılan araştırma, bir inceleme metodunun artık değişmesi gerektiğini, bir tedavi yönteminin yan alanların katkılarıyla tekrardan düzenlenmesinin daha iyi olacağını, yeni ve daha açıklayıcı veri kaynaklarını, belli fiziksel parametrelere daha başka değerler verilerek kullanılmalarının yararlarını ortaya koymuş olabilir. Böylesine katkılara mutlaka değinmelidir.

Ancak bunların öz kapsamındaki işlenişi, okurun dikkatini belgenin asıl amacından saptırmamalıdır.

4.5. Özün Yazılma Süreci

İster yazarı, isterse başkası tarafından kaleme alınsın, bir öz hazırlanırken şu sürece uyulması, onun yazımını kolaylaştırabilir:

1) Ana metnin, öz çıkartılacak önemli kısımlarını ayırdederek, onlar üzerinde yoğunlaşmak. Böylece özün içeriği düzenlenmiş olacak ve onun göreceli uzunluğu, tipi ve bilgi düzeyi, en son ve gerçekçi biçimiyle ortaya çıkacaktır.

2) Ayırdedilen kısımlarda bulunan ve öz yazımı açısından geçerli olacak bilginin notunu çıkarmak.

Bu yolla özün ifadesinde kullanılacak terminoloji, tümce yapıları ve yazı tarzı (stil) yavaş yavaş ortaya konulmuş olur.

3) Notu çıkartılan bilgiyi düzene sokup sıralayarak, çok kısa bir biçimde ifade etmek.

Bu eylem, özün taslak metninin ortaya çıkmasına önemli ölçüde yardımcı olacaktır.

4) Yazılanı,

a) hem anlaşılabilirliği bakımından,

b) hem içeriğinin yeterliliği yönünden,

c) ve hem de (burada ele alındığı gibi) standart bir sunum formatının gerekliliklerini yerine getirmiş olup olmama açısından inceleyerek düzeltmek.

Bu son eylemle öz metni, bir redaksiyonel işlemde de geçirilmiş bulunacak ve okura sunulabilir bir hale getirilmiş olacaktır¹⁵.

5. ÖZÜN YAZIM STİLİ

5.1. Okurun Özü Algılayışı

Bir öz, son haliyle, ilgili belgenin yansıtılması gereken tüm söylemini tam olarak içerecektir; fakat bunun ötesinde, çok gerekli olmadıkça öz okuruna, birtakım dipnotlarıyla, literatür listeleriyle güçlük çıkarmayacaktır. Diğer bir deyişle okuyucu, yalnızca özü anlamak suretiyle, kendi içeriği çerçevesinde "tamam ve sorunsuz" olarak kabul edebileceği bir yazı ile karşılaştığını hissetmelidir. Tabii bu, bir ideal hedeftir! Öz yazarken gözönünden hiç kaçırılmayacak husus, bu hedefe mümkün olduğu ölçüde yaklaşabilmektir¹⁶.

5.2. Özün Uzunluğu

Makaleler veya monografi bölümleri için çıkartılabilecek özler, genellikle 250 sözcükten kısa olmalıdır.

Bazen monografiler ve kitapların tümünü içeren özler, kapsamlarının büyüklüğüne bağlı olarak 500 sözcüğe kadar çıkabilir. Özellikle sağlık bilimlerinde bu ölçüt, oldukça yeterli kitap özlerinin yazılabilmesi için uygun bir göstergedir. 1000 sözcüğe kadar geniş tutulmuş kitap özlerinin çoğu, (izlenirse görülebileceği gibi) yer yer öz değil, özet niteliğindedirler.

Deneyim göstermiştir ki, dergilere gönderilen "görüş notları" ve çoğu makaleler için 100 sözcükten daha kısa bir öz, çoğu kez yeterli olmaktadır. "Tartışma notları" ve "editöre mektup" gibi yazıların özleri ise, genelde birkaç cümleden öteye uzamaz. Bunu belirlerken, uzun tartışma notlarının, "yanıt" ve "yanıtla yanıt" yazılarının (kapsamlarının ayrıntılarına bağlı olarak) zaman zaman makale sınıfında düşünülebileceklerini unutmamak gerekir¹⁷.

5.3. Öz Kapsamının Özellikleri

Özün yazım biçiminde ve stil özelliklerinde şu unsurların bulunmasına özen gösterilmesi gerekir:

- Çok gerekmedikçe, belgenin metninden alıntı bulunmamalıdır.
- Anlatılanın tekrarına hiçbir biçimde gidilmemelidir.
- Genelde, metnin aslındaki konu işleme sırası esas alınmalıdır.
- Tümceler, mantıksal bir sıra takip etmelidir.
- Özü çıkartılan yazı, objektif bir bakış açısıyla yansıtılmalıdır.
- Çelişkili olarak veya doğru olmayan bir biçimde algılanabileceği akla gelen her türlü ifade-den veya ifade tarzından kaçınılmalıdır.
- Belgede getirilen öneriler varsa bunlar, bulgular ve değerlendirmeler ile olan bağlantısını okura farkettilerecek biçimde kaleme alınmalıdır.
- Çalışmada, araştırmaya özgü özel ampirik tekniklerin geliştirilmemiş bulunduğu ölçüde, kullanılan sayısal ve diğer tekniklerin yalnızca (ve çoğunlukla kullanılagelen) tanımsal adlarının yazılmasına özen gösterilmelidir..
- Bir sonucun ayrıntısına değinmek mutlaka gerekiyorsa, sonuç önce ve detay sonra gelmelidir¹⁸.

5.4. Özün İfadesi

5.4.1. Giriş

Özün dilsel ifade özelliklerine gelince, bu konuda fazla birşey söylemek mümkün değildir ve ifade etkinliğini sınırlayabilecek tehlikeler yaratmak pahasına aşırı standardlaştırma yaratabilecek öneriler getirmek de zaten doğru değildir. Bir taraftan özünün çıkartılması gerekebilecek belgelerin ve konularının çeşitliliği yönünden, öte yandan yukarıda değişik bakış açılarından ele alınmış temel ilkeler beraberce gözönünde tutulursa, belli yazım kuralı reçeteleri düzenlemeğe çalışmanın bir fayda sağlamayacağı kolayca ortaya çıkar. Kaldı ki, yukarıda belirtilen öz çıkarma sınırlılıklarının gereksindirdiği bazı yazım özellikleri zaten ya meslek jargonunun deyim ve sözcük dağarında, ya da dilbilgisi zorunluluğu olarak vardır ve daha ileriye gitmeye gerek yoktur. Bunların en belirgin olanlarına aşağıda değinilmiştir:

5.4.2. Özün Dilsel İfadesi

- Resmî yazı dilindeki yerleşik gramer kalıplarından oldukça kaçınan basit bir Türkçe'nin kullanılmaya çalışılması yerinde olur.
- Süslü ifade, çoğunlukla edebiyat grubunda bulunan bilim dallarındaki birtakım vurgulayıcı dilsel ifade tarzları hariç tutulursa ve ayrıca anlatımın vazgeçilemez bir ögesi değilse, kullanılmamalıdır.
- Yoksunluğu anlatımı bozmayacak tanımlık (eski adıyla "harfitarif"), sıfat, bağlaç, işaret zamiri gibi dilbilgisi öğelerinin kullanımında çok cimri davranılmalıdır.
- Eğer özün uzunluğunu önemli ölçüde azaltan bir işlevi yoksa, uzun tümcelerden kaçınılmalıdır.
- Halk ağızlarına özgü sözcük ve deyimler (özel olarak gerekmiyorsa) kullanılmamalıdır.
- "bu çalışmada..."; "yazarın belirttiğine göre..." gibi apaçık olan ve yazılmasa anlaşılabilirliğin azalmayacağı ifadelerle tümcelerin uzaması önlenmelidir.
- Özler bilgi verdiğinde çoğunlukla geçmiş zamanın ve belirtici olduklarında da geniş zamanın uygun düşebileceği akılda tutulmalıdır.
- Öz boyunca fiilin zamanı çok sık değiştirilmemelidir.
- Anlaşıma yönünden karışıklık yaratmadıkça, genelde üçüncü şahıs kullanımının uygun

düştüğü unutulmamalıdır.

10) Emir veya istek kipli ifadelerden kaçınılmalıdır.

11) Anlatımın genelinde etken fil tercihi edilmeli ve edilgen fil, ancak konu, bulgu v.b'nin açıklanması yerine, çalışmada daha çok yapılan işlerin/eylemlerin vurgulanmak istendiği durumlarda kullanılmalıdır^{s19}.

5.4.3. Öz Metnine İlişkin Diğer Tercihler

Yukarıdaki uyarılar özün, kullanılan dilin gramer özelliklerine bağlı olan yapısına aittir. Öte yandan, çeşitli standartlar ve editörlük deneyimleri, (bu arada sağlık bilimine ilişkin özlere ilgili deneyimler) şu önerilerin de yararlı olacağını göstermektedir:

1) Belgenin amacını yalnızca bir tümceyle tanımlamış olmanın çoğu kez en uygun yaklaşım olduğu akılda tutulmalıdır.

2) Başlığın verdiği bilginin öz içerisinde tekrar edilmemesi önerisinin aksine, başlıktaki terminolojik sözcüklerin öz içerisinde de (aynı anlamda) kullanılmasının, özün anlaşılabilirliği yönünden yarar getireceği bilinmelidir.

3) Bunun ötesinde ise, özdeki terminoloji daha çok konu ile ilgili kavramsal dizin ("thesaurus") belgelerinde yer alan ve genelde daha yerleşikleşmiş terimleri içermelidir. Eğer özle birlikte anahtar sözcükler de veriliyorsa, bu sözcüklerin, ilgili kavramların yansıtılmaları açısından öz metninde yer almış olmalarına dikkat edilmelidir.

4) Öz metnindeki tümceler, dilbilgisi yönünden eksiksiz olmalıdır. Devrik ve çok gerekmedikçe telgraf stilindeki cümlelerden özenle kaçınılmalıdır.

5) Öz, önce tek paragrafta anlatılacakmış gibi tasarlanmalı ve eğer bu yaklaşımın başarılı olmayacağı görülüyorsa, metnin birden fazla paragrafa yaygınlaştırılmasına gidilmelidir.

6) Eğer bir yazı, öz metinlerinde olduğu gibi, hem bilgi-yoğun ve hem de kısa ise, o yazıda hem noktalama işaretleri sıklığının ve hem de onların doğru kullanımlarının göreceli önemi artar. Türkçe gibi, yan cümle kurulmasının olağandışı olduğu ve filin esas yerinin tümce sonu olduğu dillerde bu gereksinime çok dikkat edilmelidir.

III. TÜRKİYE'DE ÖZLERİN DURUMU HAKKINDA BİRKAÇ SONSÖZ

Türkiye'de, elle dizgi veya linotip, entertip gibi sistemlerle "dizgicinin" oluşturduğu metinler zamanında fazla görülmeyen güçlükler, şimdi, metnin yazardan disket, CD, ya da e-posta aracılığı ile alındığı ve süreli yayın bünyelerine monte edildikleri şu yeni dönemde, baskı sorunları yaratan biçimlerde ortaya çıkmaktadırlar. Bu bağlamda, her nedense öz metinlerine, makale ve diğer yazı metinleri kadar önem verilmediği anlaşılmaktadır.

En kötü hatalar özlere yapılagelmektedir. Yabancı dil özlere çok fazla gramer ve yazım hatası bulunmaktadır. Yabancı dil özlere, aynı belgeye ait Türkçe özlere birbirleriyle örtüşmedikleri çok fazla makaleyle karşılaşılmaktadır. Özellikle tarayıcıdan geçirilerek elde edilen öz metinlerinde, hece ayrımlarındaki kesmeler gibi birçok teknik sorun, kolay halledilememektedir. Bazen de, gönderilen özün farklı kılınan harf şekli, aktarıma esnasında sorun yaratmaktadır. Makalesinin basımında büyük menfaati bulunduğu bilincinde olan yazarların, bu tür konuların hallerinde dergi editörlüklerine çoğu kez hiç de yardımcı olmak istemeyen bir tavır takınmakta oluşları hayret vericidir.

Şüphesiz ki asıl sorun, özlere hiçbir uygulama kural veya standardı gözetilmeksizin yazılmakta oluşudur. Özlere, sadece yazarın inisiyatifi ile oluşmaktadır. Oysa ki, şu ve ondan önceki bilimlerdeki kısıtlı bilgi bile esas alınsa, özlere değinilen yazım hataları giderilmiş olacaktı. Türkiye'de öz yazımına ilişkin olarak, 1968 ve 1980 tarihlerinde, TÜBİTAK'ın TÜRDOK Müdürlüğü tarafından künyeleri kaynakçamızda verilmiş bulunan iki öz yazma kılavuzu çıkartılmıştır.

Elbette ki bunlar çoktan tükenmiştir; ayrıca onyıllar boyunca, öz çıkarma kuralları da, özellikle gelişen teknolojinin gereklerine paralel olarak çok değişmiş ve gelişmiştir. Kaldı ki, o tarihlerde kılavuz kurallarına aldırımsızın yazılan hatalı özler için, bildiğimiz kadarıyla, hiçbir dergi tarafından hiçbir yaptırım sözkonusu olmamıştır ki, bu kılavuzların öz çıkarma uygulamalarının düzenlenmesinde herhangi bir ağırlığı oluşmuş olsun!

1980'den sonraki ve tam da yayın sayılarının bilim dallarında sıçrama yaptıkları son dönemde ise, yaptırım gücü bulunsun veya bulunmasın, herhangi bir öz çıkarma kılavuzuna rastlanmamıştır. Zaten bugün, bu konu belli bir düzene kavuşmuş olarak yürütülebilseydi, böylesine bir bildiriye ne gerek vardı?

(Endnotes)

a¹ Bundan sonraki atıflarda bu belge, kolayca hatırlanabilmesi için "2005 bildirisi" olarak adlandırılacaktır. Dipnotu yazma stili de "açıklama atfı", veya "karşılaştırmalı atf" biçiminde gerçekleştirilerek, "kullanıcı dostu" ("user-friendly") anlatım biçimi yeğlenecektir.

b² Eleştirel öze ilgili olarak 2005 bildirisi içinde "3.1.3. Eleştirel öz ve yapılaşdırılmış öz" bölümüne başvurulabilir.

c³ 2005 bildirisinde özler, daha başka özelliklerine göre de sınıflandırılmışlardı. Bunun için "3.1.2. İçeriklerine göre öz çeşitleri" bölümüne bakılabilir. Buradaki amacımız ise, uygulamaya (ve aynı bağlamda ülkemizdeki uygulamalardan edinilen deneyimlere) dönüktür.

d⁴ Aynı kapsamın, bir de 2005 bildirisinin 3.1.2. bölümündeki anlatımını okumak, ek bir yararlanma sağlanabilir.

e⁵ Dikkat edilirse, 2005 bildirisinin 3.1.3. bölümündeki anlatımda, "eleştirel öz" kavramına bir diğer bakış açısından da yakınsaklaşmaktadır.

f⁶ 2005 yılı bildirisinde sayılanlar ve onlara yakın nitelikteki başka yazım stilleri "3.3. Diğer belge özetleme yaklaşımları" adı altında verilmiştir. Buradaki anlatımda, ülkemizdeki uygulamaları daha fazla ön plana alan bir değinme yapılmaktadır.

g⁷ Aynı bağlamda, 2005 bildirisinde "3.2. 'Öz' adıyla anılan diğer özetlemeler" başlığı altındaki anlatımların da gözden geçirilmesi aydınlatıcı olabilir.

h⁸ 2005 bildirisinin çeşitli bölümlerinde daha geniş kapsamlı savlar üzerinde durularak öz çıkarmanın yararları incelenmişti. Burada ise olgunun önemi, ülkemizdeki bilimsel yazı yazma güdüsüne daha uygun pratik nedensellikler çerçevesinde vurgulanacaktır.

i⁹ İlgilenenler, 2005 bildirisinin "4.1. Yazarı tarafından yazılan özler hakkında" ve "4.3. Öz hazırlamada beceri kazanma" bölümlerini okurlarsa, değinilen "daha kolaylıkla yerine getirme" eyleminin hangi önkoşullara bağlı bulunduğunu iyice algılayabilirler.

j¹⁰ Öte yandan, 2005 yılı bildirisinin "5.1. Öz denetleme yaklaşımı" adı altındaki bölümü, yazarın ortaya çıkardığı özün yüksek kalitede olması için kendi kendisine ne gibi sorular yöneltmesi gerektiğini belirten önemli bir özörgülemeyi içermektedir ki, bu bağlamda başvurulması faydalı olabilir.

k¹¹ Buradaki bakış açısı, 2005 bildirisinde verilen benzerine nazaran daha pragmatiktir.

*l*¹² Yazar, kendi yapıtının özünü çıkarırken, eserinin ortaya konuluş amacını nasıl ifade edeceğini tasarlayacaktır. Bu açıdan, 2005 bildirisinin "5.2.2.2. Özdeki anlatımın bazı özellikleri" ve 5.2.2.3. Öz çıkartandan beklenen bazı davranışlar" adlı bölümlerinin gözden geçirilmesi, iş kolaylaştırıcı olabilir.

*m*¹³ 2005 bildirisindeki "5.2.3. Öz metninin somut içeriğinin anlatımı üzerine" adlı bölümde, yöntem anlatımındaki özellikler üzerinde daha ayrıntılı ve yorum içerikli olarak durulmuştur.

*n*¹⁴ Biten bölüme ve takibeden 4.4.5. bölümüne ilişkin ayrıntılar ve öneriler, 2005 bildirisinin anlatımında daha fazla tartışılmıştı. Bu doğrultuda, 4.4.4. ve 4.4.5 bölümlerindeki anlatım daha dar kapsamlıdır. Öte yandan burada, yapıtının özünü kendisi yazan yazarlara ilişkin Türkiye deneyimleri de gözönüne alınmıştır.

*o*¹⁵ Bu yazım süreci ile ilgili olarak, 2005 bildirisinde yer alan öneri ve uyarılar da, özü çıkartanın "yapıt bilgilerini aktaran kişi" olarak konumunu açıklığa kavuşturması bakımından gözardı edilmemelidir.

*p*¹⁶ 2005 bildirisinin "5. Öz hazırlama süreci: Yaklaşımlar ve bazı öneriler" üst bölümündeki uyarı ve öneriler, bu açıdan yol gösterici olabilirler.

*q*¹⁷ 2005 bildirisinin "5.2.2.1. Özün uzunluğu" bölümündeki perspektif globaldir ve buradaki anlatım ise, elbette ki global ölçütlerle çalışmamak üzere, Türkiye gözlemlerine göre çok az revize edilmiştir.

*r*¹⁸ Verilen uyarılardan bazılarının daha geniş anlatımı, 2005 bildirisinin "5.2.2.2. Özdeki anlatımın bazı özellikleri" bölümünde bulunmaktadır.

*s*¹⁹ 2005 bildirisinde "5.2.2.4. Özdeki anlatımın dilbilgisi ile ilgili bazı uyarılar" bölümü, genelde Türkçe öz yazma eylemi düşünülerek işlenmiştir. Ancak burada, bilimsel dergilerden pek çoğunun bazı Batı dillerinde de öz istedikleri gözönüne alınmıştır. Dolayısıyla, daha geniş bir dilsel perspektif açısından, yukarıda belirtilen uyarılar yeterli görülmüştür.

Kaynaklar:

1. Aitchinson, J ve Gilchrist, A. (1987): *Thesaurus construction: A practical manual*, 2. Bs., Londra: Aslib.
2. American National Standards Institute (1984): *American National Standard for Library and Information Sciences and Related Publishing Practices: Basic Criteria for Indexes*. New York.
3. Borko H. ve Bernier, C. L. (1975): *Abstracting concepts and methods*. New York, Academic Press.
4. Borko H. ve Chatman, S. (1963): *Criteria for acceptable abstracts: A survey of abstracting instructions*. *American Documentation*, 14, 149 – 160.
5. Cleveland D. B. ve Cleveland A. D. (1990): *Introduction to indexing and abstracting* (2. Bs.) Colorado, Libraries Unlimited Inc.
6. Cremmins, E. T. (1982): *The art of abstracting*. Philadelphia, ISI Press.
7. Defence Documentation Center (1968): *Abstracting scientific and technical reports*. Alexandria, Va.
8. Field, R. (1986): *The possible effect of abstracting guidelines on retrieval performance of free-text searching*, *Information Process Manager*, 22, 309 – 316.
9. International Standards Organization (1982): *ISO Standards Handbook 1: Information transfer*, (2. Bs.), Genève.
10. Johnson, F. (1995): *Automatic abstracting research*, *Library Review* 44 (8),
11. Kutlay, O. (2003): *Bilimsel yazı nasıl yazılmalı? Türk Anestezioloji ve Reanimasyon Dergisi*, 31, 387 – 391.
12. Lancaster, F. W. (1998): *Indexing and abstracting in theory and practice* (2. Bs.) Champaign, University of Illinois.
13. Pinto, M. ve Lancaster F.W. (1999): *Abstracts and abstracting in knowledge discovery*, *Library Trends* 48 (1)
14. Rowley, J. (1992): (Çev. S. Karakaş, H. Ünal-Can, A Yıldızeli, B. Kayıran) *Bilginin düzenlenmesi: Bilgi erişime giriş*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

15. Rowley, J. (1988): *Abstracting and indexing*. (2.bs.) London: Bingley.
16. Taner, S. (1969): *Abstrakt hazırlama kılavuzu*. Ankara, TÜRDOK.
17. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (1980): *Öz (Abstrakt) hazırlama kılavuzu*. Ankara, TÜRDOK.
18. Wellish, H. H. (1986): *Indexing and abstracting: A current awareness bibliography*, *Indexer*, 15, 29 – 36.
19. Yıldızeli, A., Dener H. I. (2005): *Makalelerde öz hazırlama üzerine*. İçinde: Yılmaz, O. (Ed.): *Sağlık bilimlerinde süreli yayıncılık-2005: 3. Ulusal Sempozyum*. Ankara, TÜBİTAK. 170-199